

פרשת יגש רב יונתן גרוסמן

כהני מצרים וכהני ישראל

בפרשת השבוע אנו קוראים על ירידת משפחת יעקב למצרים, ועל פגישת יוסף ואביו שם. הדרמה האנושית, לה היינו עדים בפרשות האחרונות, מגיעה לשיאה עת נפגשים האב ובנו האהוב. יעקב, שלאחר פטירת רחל - אשתו האהובה - מצא ניחומים בבנו יוסף, עד שגם זה נלקח ממנו, מגדיל ואומר: "אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך".

אולם, בצד ההתפעמות הנפשית האוחזת בנו לרגל הפגישה המרגשת הזו, כוללת ירידה זו בחובה גם מפנה הסטורי משמעותי ביותר בתולדות ההסטוריה הישראלית. ירידה זו עומדת להגשים את בשורת ברית בין הבתרים: "ידע תדע כי גר יהיה בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאת שנה" (ט"ו, יג). אין זו ירידה של מה בכך העתידה להסתיים בזמן הקרוב - כירידת אברהם למצרים בשל הרעב, וכנדידת יצחק לגרר בשל בעיה דומה - הפעם עומדת המשפחה להתיישב במצרים לאורך שנים, ורק "דור רביעי ישובו הנה".

האם יעקב ובניו מודעים לכך? סביר מאד להניח שכן. ככל הנראה, תוכן הברית שנכרתה בין אברהם וה' הועברה לבנים - ליצחק וליעקב. אך מעבר למסורת העוברת בבית אברהם, יודע יעקב על הגלות מתוך דברי ה' אליו, בירידתו למצרים: "אל תירא מרדה מצרימה כי לג ויגדול אש ימך שם".

אם כך, אולי ניתן לראות במעשי יוסף ובישיבת האחים בארץ גושן דווקא, הכנה נסתרת לגלות ארוכה זו, ואולי גם ניסיון לרכך אותה ולעשותה כמה שפחות קשה. הנחת יוסף היא כי אם משפחת יעקב תתיישב במקום מבודד ממרכז העשייה המצרית ("בעבור תשבו בארץ גושן, כי תועבת מצרים כל רעה צאן") היא פחות תבלוט לעין, ואולי תוכל לקיים את חייה במנותק מהעולם המצרי.

אולם יוסף לא מסתפק בכך. משום מה מאריך הכתוב בתיאור עמידת העם המצרי מול יוסף בניסיונם להשיג תבואה בשנות הרעב, ואף מפרט בפנינו את חוקי מצרים החדשים שקבע יוסף עקב כך: "ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כי מכרו מצרים איש שדהו כי חזק עליהם הרעב ותהי הארץ לפרעה. ואת העם העביר אתו לערים מקצה גבול מצרים ועד קצהו... ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה. והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם... וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה".

יוסף קונה את אדמות המצרים, ואף מעביר את העם ממקום למקום בתוך ארץ מצרים. אין לשום מצרי חלק ונחלה בארצו, ואף לא מקום מגורים קבוע. מדוע יוסף מנהיג חוק זה במצרים, ותמוה עוד יותר, מדוע טורחת התורה לספר לנו על נהלי השלטון הכלכליים במצרים? דבר זה נוגע להסטוריה המצרית אך לא לתורה?!

נראה שהפסוק המופיע מיד לאחר תיאור זה שופך אור על העניין: "וישם אתה יוסף לחק עד היום הזה על

אדמת מצרים לפרעה לחמש, רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה. וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד".

הכתוב עצמו עושה את ההשוואה המתבקשת: למצרים אין אדמה - "קניתי אתכם היום ואת אדמתכם" ואילו ישראל נאחזים ומתישבים על אדמת מצרים: "וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה". אלו עוברים ממקום למקום, ודווקא אלו, שזה עתה הגיעו לארץ, מתישבים בה באופן קבוע.

נראה, כי זוהי בדיוק תוכניתו של יוסף. הגלות הארוכה זה עתה החלה, אך ייתכן וניתן למנוע את קושי השיעבוד המתוכנן. יוסף יוצר הבדלי מעמדות בתוך החברה המצרית: העם כולו שאין לו נחלה ובית קבוע, והמשפחה העברית (והכהנים - בהם נדון בהמשך) שלהם יש נחלה. גם אם אמנם נגזר על ישראל לשבת בארץ לא להם זמן ארוך, מבטיח יוסף כי העם הפשוט לא יוכל להתנכר להם, ואדרבא, אולי גם יהיה זקוק להם בשל עוצמתם הכלכלית.

אולם, "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום" - כפי שאנו מכירים את ההסטוריה היהודית, דווקא עמדה כלכלית משופרת זו, היא המביאה את בני הארץ לקבא בעם העברי שפלט לתחומם והשתלט על ארצם וכספם. מאוחר יותר, עת יוסף וכל הדור ההוא ימותו, יקום מלך חדש על מצרים, ולא רק שהבדלי המעמדות בין העם המצרי והעם העברי לא ימנעו ממנו מלשעבדם, אלא אדרבא הוא יוכל לגייס את כל עמו למאבק נגד העם העברי שפלט לתחומו, והנושא הכלכלי יוכל להוות אבן יסוד בשכנוע העם אודות הסכנה המרחפת עליהם מידי העם העברי (דוגמאות כאלו מצויות, לצערנו, לרוב בהסטוריה היהודית, ודי לבחון את התהליך שהתחולל בגרמניה, שהביא לטרגדיה הנוראה ביותר במאה שלנו).

האירוניה של מה שקרה בסופו של דבר במציאות, אל מול תיקוונתו של יוסף מתחדדת בצורת שיעבוד מצרים את ישראל. פרעה גוזר על העם לבנות לו "ערי מסכנות": "ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס". מהן ערי מסכנות? תשובה לדבר אנו מוצאים בתיאור מלכות חזקיהו בדברי הימים ב': "ויהי לחזקיהו עשר וכבוד הרבה מאד: ואוצרות עשה לו לכסף ולזהב ולאבן יקרה ולבשמים ולמגנים ולכל כלי חמדה. ומסכות לתבואת דגן ותירוש ויצהר. וארות לכל בהמה ובהמה ועדרים לאורת" (פס' כז-כח).

הכתוב מתאר שלושה סוגים שונים של אחסון: "אוצרות" - לכסף וזהב וכד'; "ארות" - לבהמות; ו"מסכנות" לתבואת דגן וכו'.

נמצאנו למדים, כי פירוש "מסכנות" הוא מקום איכסון של תבואה. ממילא, כשאנו קוראים על עבדות ישראל במצרים, עת הם נדרשים לבנות "ערי מסכנות", כלומר ערים לצורך אגירת תבואה, אנו מיד נזכרים בפעם הקודמת שאגרו תבואה במצרים, עת יוסף קנה את כל העם המצרי לעבדים, ונטל מהם את אדמתם. כעת, נדרשים ישראל - שנשארו בעלי קרקעות באיסוף התבואה הקודמת- להשתעבד למצרים ולבנות ערים לצורך איסוף תבואה!

אולם, לא רק העם העברי זכה לשבת ולהאחז בקרקע משלו במצרים, גם לכהני מצרים נשארה אדמה, ואף הם לא נמכרו לפרעה ונאלצו לעבור ממקום למקום.

כך אנו קוראים בהקשר זה: "רק אדמת הכהנים לא קנה, כי חק לכהנים מאת פרעה ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה, על כן לא מכרו את אדמתם... וישם אתה

זכות בחירת חבל הארץ ניתנה ללוט, והוא נעמד על רכס בית אל, התבונן סביבו והתלבט היכן יגור. בשלב זה מתארת התורה: "וישא לוט את עיניו, וירא את כל ככר הירדן, כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה, כגן ה', כארץ מצרים באכה צער. ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן ויסע לוט מקדם ויפרדו איש מעל אחיו". לוט בוחר לגור בסדום כי "כולה משקה", כלומר יש שם מקור מים קבוע. שני מקומות אחרים משווה הכתוב לסדום - "גן ה'" (כלומר גן עדן) ו"ארץ מצרים". המאפיין המשותף המובהק לכל שלושת המקומות הללו הוא מקור המים הקבוע והתמידי הקיים באזור (הנהרות בגן עדן, והיאור-הנילוס במצרים), דבר שפותר בעיות כלכליות מרובות ומאפשר ישיבה קבועה במקום אחד.

לוט בוחר לגור במקום המזכיר לו את התרבות המצרית שזה עתה נפרד ממנה, מקום בו לא יצטרך שוב לנדוד עת הוא מחפש מרעה לצאנו, בשל השפע התמידי הקיים בו. בניגוד גמור לכך, מיד לאחר פרידת לוט, מבטיח ה' לאברהם את הארץ, אך אומר לו: "קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה". דווקא ההתהלכות היא זו שתקנה לך את הארץ, ואכן מיד נאמר על אברהם: "ויאהל אברם..." כלומר החל לנדוד. [מעניין לשים לב, כי בהמשך כשיבואו המלאכים לבקר את אברהם הוא יהיה באהל, ואילו כשיבואו לבקר את לוט הוא יגור בבית!]

לא רק אברהם כאיש פרטי מתבקש לנדוד, ולא לשבת על זרי הדפנה הכלכליים, אלא אף עם ישראל כולו. למרבה ההפתעה הכתוב מונה כאחת הסיבות לבחירת ארץ ישראל, דווקא את חוסר השפע המתמיד שבה - "כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק. והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת, למטר השמים תשתה מים. ארץ אשר ה' אלהיך דרש אתה תמיד עיני ה' אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים י"א, י"ב). לא מקום השפע נבחר למקום מגורי ישראל, אלא דווקא אותו מקום התלוי במטר השמים, והמכונן ממילא, תלות תמידית בנותן הגשם - בקב"ה.

דומני, כי תופעה דומה רובצת לפתחנו בסוגיית הכהנים. העם כולו נכנס לארץ, מתיישב בה, זורע אותה ובונה עליה את ביתו. אולם, אותו שבט מיוחד, המוקדש לעבודת המקדש, צריך להמשיך ולנדוד, להמשיך ולהרגיש את תחושת התלות הבסיסית במי שמשגיח על עולמו ועל בראויו, פותח את ידיו ומשביע לכח חי רצון.

אם ההסבר הראשון שהעלנו להבדל בין הכהנים המצריים לכהנים העבריים קשור היה לעמדה המחנכת של הכהנים, הרי שהסבר זה טוען כי ההבדל נעוץ בחינוכם של הכהנים עצמם, הם שצריכים לזכור כל העת כי חייהם תלויים להם מנגד, והם שאינם יכולים לשכוח ולו לרגע אחד את מי שאמר והיה העולם.

יוסף לחק עד היום על אדמת מצרים לפרעה לחמש, רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה".

חוק מצרי זה מעניין ביותר, משום שהוא ההיפך הגמור מהחוק הישראלי אודות הכהנים: על פי התורה, לכל העם כולו ישנה נחלה בארץ, חוץ מלשבט הכהונה להם אין נחלה! הביטויים המופיעים בדיון כהני ישראל מזכירים את דיון כהני מצרים (חק עולם - חק עד היום הזה; המעשר הניתן על יד העם העובד וכו') ומחדדים את הניגודיות שביניהם בצורה ברורה:

"כל תרומת הקדשים אשר ירימו בני ישראל לה' נתתי לך ולבניך ולבנותיך אתך לחק עולם... בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל... חקת עולם לדרתיכם ובתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה. כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוים לנחלה, על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה" (במדבר י"ח, יט-כד).

מה פשר הבדל זה שבין כהני מצרים - הנוחלים נחלה בניגוד לשאר העם המנושל מנחלתו, ובין כהני ישראל - הנאלצים לנדוד בתוך העם, בעוד שאר השבטים נוחלים?

דומני כי ניתן לבחון את התופעה משני צדדים שונים: מצד העם ומצד הכהנים עצמם.

1. מצד העם - בניגוד לכהנים בתרבויות אליליות (כמצרים) שתפקידם קשור היה לפולחן בלבד, לכהנים בעם ישראל היה תפקיד חינוכי. בצד היותם משרתי האל במשכן ובבית המקדש, הם היו אחראים על חינוך העם, על עשיית צדק ומשפט (ברובד מסוים) ועל הפצת התורה בקרב ליבות ישראל. כך עולה מפסוקים רבים, כגון: "ונגשו הכהנים בני לוי כי במ בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה', ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע" (דברים כ"א, ה); בברכת משה לשבט לוי אנו שומעים: "יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל" (דברים ל"ג, י); המתנגדים לירמיהו טוענים: "כי לא תאבד תורה מכהן, ועצה מחכם, ודבר מנביא" (ירמיהו י"ח, יח); ויחזקאל מנבא: "ובקשו חזון מנביא, ותורה ותאבד מכהן, ועצה מזקנים" (יחזקאל ז', כו) וכד'.

בגלל שחלק משמעותי מתפקיד הכהן הישראלי הוא חינוך העם, כי אז יש לדאוג לכך שהוא יסתובב כל העת בין השבטים השונים, יגיע גם למקומות מרוחקים, ויחנך את העם על פי ערכי התורה. ממילא, נמנעת ממנו נחלה ומקום ישיבה קבוע, וממילא מסתובב הכהן בין חלקי העם השונים ומלמד את כולם תורה.

אמנם, התפקיד החינוכי של הכהנים קשור בצורה מהותית לתפקיד הפולחני שלהם. הנחת היסוד היא, כי אותם אלו העומדים לשרת את ה' בבית ה', הם המתאימים לחנך את העם לערכים מוסריים-דתיים כפי שמשקפים בתורה. אין, ולא יכולה להיות, חלוקה בין העולם המוסרי הקשור להוייה החברתית של האדם, ובין העולם הדתי-פולחני שלו, ולכן אותו שאחראי על העמידה הדתית פולחנית, הוא האחראי על ההיבט הדתי-חינוכי. בניגוד לכך, הכהנים המצריים קשורים לעולם הפולחן בלבד. אין להם עמדה חינוכית מול העם, הם גם לא קשורים לעשיית הצדק בממלכה, וממילא הם יכולים לשבת במקום אחד קבוע, בנחלה פרטית שלהם.

2. מצד הכהנים - המתח שבין ישיבה במקום קבוע לנדודים נצחיים מלווה אותנו לכל אורך ספר בראשית. המקום המובהק ביותר לבחינת דבר זה הוא פרידת לוט מאברהם ("ג, ה-יח). לאחר שאברהם ולוט חזרו ממצרים (אליה ירדו עקב הרעב), החל להתפתח ריב בין רועי אברהם לרועי לוט. בשל ריב זה החליטו אברהם ולוט להפרד איש מעל אחיו.

• כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון וליונתן גרוסמן, תשס"ט
 • נערך על ידי צוות בית המדרש הוירטואלי
 • בית המדרש הוירטואלי
 • מיסודו של
 • The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
 • האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm>
 • האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
 • משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
 • דוא"ל: office@etzion.org.il